

АЗ-КОНЦЕПЦИЯТА В СЪВРЕМЕННАТА ПСИХОЛОГИЧНА ЛИТЕРАТУРА: СЪЩНОСТ И СТРУКТУРА

Ева Папазова

The scientific interest in the Self-concept begins as early as the fall of the 19th century. Notwithstanding the century long interest, numerous questions related to the Self-concept are still unsolved. The paper is an attempt for a clear theoretical approach to Self-concept as a personality construct. The text has a two parts composition. The first part is suggesting an exact definition of Self-concept. In the second part the structure of construct is discussed, and the theoretical models of Self-concept measurement are reviewed. Among the various approaches the Self-concept has been investigated, the existence of multidimensional hierarchically structured Self appears to be possible. The Self is built on preserved information in someone's memory, and is associated with evaluations, expectations and behavioural tendencies, which could be methodologically tested, measured and studied.

Научният интерес по отношение на Аз-концепцията датира още от края на XIX в. Нейният произход и ефекти са тема на разискване от редица теолози, философи и лаици. Въпреки този подчертан интерес, нерешените и дискуссионни проблеми в тази област са много. Те са свързани предимно с времето на възникване на Аз-а в онтогенезата, структурите, етапите и закономерностите на неговото развитие; с пренебрегването на дълбиннопсихологичния аспект на Аз-а (т.нар. безсъзнателна Аз-концепция); и с нееднаквото съдържание, което се влага в употребяваните термини и понятия, което затруднява прехода към емпиричното изследване на този личностен конструкт.

Определение за Аз-концепция

Проблемите, свързани с определянето на Аз-концепцията, са широко известни. Например досега не съществува единно мнение за това, как се съотнасят и какъв психологичен смисъл се влага в понятията *образ за себе си*, *Аз-образ*, *Аз-концепция*, *възприемане на себе си*, *представа за себе си*, *самооценка*.

Някои изследователи правят опити за изясняване на спорните въпроси, съпътстващи Аз-а, систематизирайки ги по определен начин. Барбара Бърн (Burne, В., 1996), смята, че по своята същност трудностите, свързани с определянето на Аз-концепцията, могат да се отнесат към пет основни фактора: (1) отсъствие на приета универсална дефиниция, (2) допускане на синоними на Аз-а като термин, (3) амбициозни разграничавания на термините Аз-концепция и Аз-ефективност и (4) Аз-концепция и самооценка и (5) тенденция да се приписват по-скоро неформални, отколкото формални (систематични) представи на Аз-концепцията.

Нека разгледаме по-подробно всеки един от тези проблеми:

1. Отсъствие на универсална дефиниция

Парадоксално е, че прегледът на литературата предоставя разнообразие от дефиниции, но отсъства каквото и да е ясно, прецизно и универсално прието определение за конструкта. Въпреки това могат да се посочат няколко типа дефиниции, донякъде представителни за различни подходи към изучаването на Аз-образа, в рамките на които се формулира и Аз-концепцията.

Най-често срещаният тип дефиниции за Аз-образа, които поради своята същност нямат особена научна стойност, го определят като „възприемане и оценяване на собствените възгледи за себе си“ (Речник по психология, 1989), „индивидът така, както сам се възприема“ (Shavelson, R., 1982), „чувство за собствената идентичност и съзнание за собствената уникалност“ (Уайли, Р., 1998).

Срещат се и определения, свързани с разкриването на предполагаема структура на Аз-концепцията: „динамична, по-малко или повече осъзната система от представи на човека за себе си“ (Кордуел, М., 1999). В съответствие с разбирането за определена структура на Аз-образа, той се определя и чрез понятието социална нагласа (атитюд) като „система от нагласи спрямо собствената личност“ (Кон, И., 1981).

Най-новата тенденция в психологията, която може да бъде определена като „когнитивнопсихологична“, разглежда Аз-образа като резултат от приемането и преработката на информация за собствената личност. В съгласие с този подход можем да определим Аз-концепцията като *цялата съхранена в паметта информация за собствената личност и свързаните с нея оценки, очаквания и поведенчески тенденции* (Дилова, М., 1987).

2. Допускане на синоними на Аз-а като термин

Според Хати, съществува тенденция сред изследователите да заменят напосоки различни термини за Аз-а (Hattie, J., 1992). В своя опит да систематизира най-често взиманите под внимание термини за Аз-а, Хати ги свързва с два пословични гиганта в областта: Аз-концепция и самооценка. Термини, които се използват заменяемо с Аз-концепция, са: „Аз“ (Self), „Аз-оценяване“ (Self-estimation), „Аз-идентичност“ (Self-identity), „Аз-образ“ (Self-image), „Аз-перцепция“ (Self-perception), „самосъзнание“ (Self-consciousness), „Аз-представа“ (Self-imagery) и „Аз-съзнание“ (Self-awareness). Тези, използвани заменяемо със самооценка, са „себелюбие“ (Self-regard), „себезачитане“ (Self-reverence), „себеприемане“ (Self-acceptance), „самоуважение“ (Self-respect), „Аз-ценност“